

יהודים וערבים בגליל העליון – מיחסי שכנות למלחמה

מותאם ל כיתה י'

משך 90 דקות

מיקום בתכנית שיעור 6+7, יחידת לימוד רביעית בשלב הגילוי לאחר השיעורים שעסקו בראשית ההתיישבות היהודית באצבע הגליל מסוף המאה ה-19.

90 דקות (עדיפות לשני שיעורים רצופים)

מטרות היחידה

- יבינו שהגבול שהתגבש באזור עם הקמת המדינה היה תוצאה של החלטות מדיניות (ב-1967 המצב שונה לדוגמה – וב-1948 בגליל המערבי המצב שונה).
- יכירו את ההיסטוריה של היחסים בין היישוב הערבי ליישוב היהודי באזור.
- יתמודדו עם המורכבות של יחסי שכנות, והמציאות המורכבת שהחלה לפני יותר ממאה שנה ומלווה אותנו עד היום.

עזרים נדרשים

- מקרן + גישה לאינטרנט
- אפשרות כרטיסיות מקורות
- אפשרות דפי עבודה למשימת כתיבה בשיעור השני
- אפשרות טלפונים / מחשבים (לעבודה עם AI)

מטרת היחידה

יחידה זו מתמקדת בסיפור היחסים של ההתיישבות היהודית והתושבים הערביים שהיו באזור, מראשית המאה ה-20 ועד קום המדינה ב-1948, דרך סיפור חייו של כאמל חוסיין. שאלה מרכזית שמלווה את היחידה הזו: איך הפך המרחב של חיים משותפים למרחב של קונפליקט?

מתבסס על המאמר: כאמל חוסיין, עבאסי וגולדשטיין – https://drive.google.com/file/d/1WNUWG1-f570IBz_L3tflffpJEF8jn3Dm/view?usp=drive_link

שיעור 1 · 45 דקות

חלק א': פתיחה – וחיבור לשיעור הקודם · 10 ד'

פתיחה (דיון כיתתי)

בשיעורים הקודמים התמקדנו בהתיישבות היהודית שעיצבה את אצבע הגליל, והתמקדנו גם בסיפור תל חי המפורסם. שמענו על הקרב שם שהיה בין אנשי כאמל חוסיין ובין החברים והמגינים בתל חי, ומתוך המקורות השונים הבנו שהקרב לא תוכנן בכוונה תחילה לפגוע באנשי תל חי, אלא היה כתוצאה של אירועים שיצאו משליטה. למרות זאת, חברי כפר גלעדי החרימו את כאמל חוסיין וסרבו לקיים איתו קשרים ישירים.

יהודים וערבים בגליל העליון – מיחסי שכנות למלחמה

אז איך נראו החיים של התושבים הערבים באזור לפני קום המדינה, ומה היו היחסים עם היישוב היהודי? האם תמיד הייתה עוינות?

בואו נכיר את דמותו של כאמל חוסיין שדרכה נוכל ללמוד ולעסוק בשאלות האלו.

סיפור המסגרת:

השנה היא 1917. האימפריה העות'מאנית, ששלטה באזורנו 400 שנה, נמצאת על ערש דווי. בלב עמק החולה, בכפר ח'אלסה (היום קריית שמונה), מתרחש אירוע מטלטל: השייח' חוסיין אליוסף, מנהיג שבט הע'ווארנה, נרצח.

בנו, כאמל חוסיין, נער בן 17, בכלל לא נמצא בכפר; הוא תלמיד בחיפה, רחוק מהביצות ומהמאבקים השבטיים. בעקבות הרצח, כאמל נאלץ להשליך את ספרי הלימוד, לעזוב את העיר ולחזור לח'אלסה כדי לתפוס את מקום אביו. הוא מוצא את עצמו בנעליים ענקיות, כמנהיג של שבט שלם בתוך "מערב פרוע" של חילופי שלטון.

במשך 30 השנים הבאות, כאמל חוסיין הופך להיות מנהיג בגליל העליון המנווט את דרכו בין כוחות שונים הפועלים באזור. הוא היה דמות ייחודית וצבעונית ולא פעם שנויה במחלוקת:

- הוא היה המנהיג הערבי שנלחם ביהודים בקרב תל-חי המפורסם ב-1920, שם נפל טרומפלדור.
- הוא היה השותף הסודי של יוסף נחמני מהקק"ל, שרכב איתו יחד על סוסים בשבילי העמק כדי לסגור עסקאות לרכישת קרקעות עבור היישוב היהודי וקיים יחסי שכנות טובה עם רבים מהיישובים היהודים באזור.
- הוא היה בעל בריתם של הבריטים, שאירח קצינים בחצר ביתו וסייע להם במלחמה נגד שלטון וישי (השלטון הצרפתי שהיה תחת השפעה גרמנית-נאצית), שאיים מאזור לבנון-סוריה.

כאמל ניסה לבנות "גשר צר" מעל ביצות החולה. הוא האמין שאפשר להיות מנהיג ערבי גאה ששומר על האינטרסים של שבטו, ובו בזמן לשתף פעולה עם השכנים היהודים ועם השלטון הבריטי כדי להביא קדמה וביטחון לאזור.

אך המציאות הלאומית הייתה חזקה מהחלומות שלו. ב-1948, כשפרצה המלחמה, "הגשר" הזה קרס. למרות שביקש מהיהודים להישאר ולחתום על הסכם שלום, הוא נאלץ לנטוש את כפרו יחד עם כל תושביו. שנה לאחר מכן, הוא נרצח במארב בלבנון על ידי מתנקשים שנשלחו מסוריה ושראו בו בוגד.

דגשים להצגת דמותו של כאמל חוסיין:

- הניגודיות: הדגישו את המעבר המהיר שלו מחיי תלמיד בחיפה למנהיג שבט תחת אש.
- המורכבות: כאמל הוא לא "טוב" או "רע" בסיפור הזה; הוא דמות שמשקפת את המורכבות של הגליל לפני קום המדינה ובראשית דרכה.
- החיבור למקום: הזכירו לתלמידים שח'אלסה היא קריית שמונה של היום – הסיפור הזה קרה ממש מתחת לרגליים שלהם.

הצגת מפת "אצבע הגליל" והסבר כי ח'אלסה הייתה אז מרכז מסחרי חשוב המקשר בין ביירות, דמשק וצפת.

שאלות למחשבה ודיון קצר: "איך נער בן 17 מבסס מנהיגות מול מעצמות שמעצבות גבולות?", "איך היום נער בן 17 יכול להפוך למנהיג? מה שונה היום מהתקופה ההיא?"

יהודים וערבים בגליל העליון – מיחסי שכנות למלחמה

חלק ב': "מועצת השבט" – חיבור לדילמות של כאמל חוסיין שעיצבו את חייו · 30 ד'

הכיתה פועלת כ"מועצת השבט". מציגים ארבע דילמות. בכל דילמה הכיתה דנה ומצביעה איך היא בוחרת לפעול באותה דילמה, לאחר מכן חושפים את הבחירה ההיסטורית של כאמל.

דילמה 1: אירועי תל חי (1920)

- הסיטואציה: הגליל הוא שטח הפקר. השכנים היהודים בתל חי חושדים בך ובאנשיך.
- השאלה: האם להיכנס לחצר תל חי כדי לחפש שוטרים צרפתיים (סיכון לאי-הבנה), או להישאר בחוץ?
- הכרעה היסטורית: כאמל נכנס לחצר עם אנשיו. אי-הבנה הובילה לקרב ולמות טרומפלדור. למרות זאת, כאמל ניסה מיד לאחר מכן לפצות על הנזקים וליישר את ההדורים.

דילמה 2: 1934–1936 – "הלוחם הלאומי"

- הסיטואציה: המנדט הבריטי מאשר את מכירת זיכיון ייבוש החולה ליהודים. זהו איום על אדמות שבט הע'ווארנה. התנועה הלאומית הערבית בשיאה.
- השאלה: האם להצטרף למחאה האקטיבית של היישוב הערבי ולארגן את "אגודת הצעירים הערבים"? האם לצאת נגד הבריטים שהיו בעלי ברית פוטנציאליים?
- הכרעה היסטורית: כאמל בוחר בנתיב הלאומי-הלעומתי. הוא עומד בראש הפגנות בצפת, מארח כינוסים לאומיים בח'אלסה, ונשלח לגלות בטבריה על ידי הבריטים בשל "הסתה" ב-1936. בשלב זה הוא נחשב למנהיג לאומי פלסטיני בולט בצפון.

באמצע שנות השלושים החל כאמל לשקול מחדש את מצבו ביחסי הכוחות המתהווים בצפון עמק החולה במשולש הבריטי-פלסטיני-ציוני. בצעד לא צפוי הוא התפטר מראשות אגודת הצעירים הערבים ב־28 במאי 1935 ולא נטל חלק בפעילות נגד מכירת הקרקעות לציונים.³² עם פרוץ המרי הערבי באביב 1936, חידש כאמל לכמה חודשים את פעילותו הלאומית כחלק מהמגמה האנטי-בריטית שהתעצמה בקרב הפלסטינים ומהשיח שנתלווה לה. הוא נטל חלק בולט בכינוס שנערך במסגד הגדול שבצפת ב־13 במאי 1936, בעקבות השביתה הכללית של הערבים.³³ בתגובה על מעורבותו בתסיסה האנטי-בריטית נשלח השייח' של ח'אלסה במאי 1936 על ידי בית המשפט לגלות זמנית קצרה בטבריה בהשגחת המשטרה.³⁴

דילמה 3: המרד הערבי (1937)

- הסיטואציה: המורדים הערבים דורשים שתנתק קשר עם היהודים ותתקוף אותם. יוסף נחמני (קק"ל) מציע לך ברית כלכלית שאתה מעריך שתועיל לעתיד את השבט שלך.
- השאלה: האם מרד וטרור יועילו לפלסטינים או שבניתוח יחסי הכוחות הדרך היא דווקא פרגמטית וחיפוש פיתוח משותף לרוב הערבי ולמיעוט היהודי המאורגן יותר והנתמך על ידי הבריטים?
- הכרעה היסטורית: כאמל בחר בברית עם היהודים והבריטים. הוא נרדף על ידי המורדים, הוכרז עליו גזר דין מוות, והוא נאלץ לברוח זמנית ללבנון.

יהודים וערבים בגליל העליון – מיחסי שכנות למלחמה

בעקבות הפניית העורף של כאמל חוסיין למרד ולתומכיו הכריזה עליו מפקדת המרד כמשתף פעולה עם הבריטים והטילה עליו גזר דין מוות. מנהיג ח'אלסה הצליח להשיג חנינה ממפקדת המרד בדמשק, בתנאי שיחזור בו משיתוף הפעולה עם אויבי המרד, ונדרש לעזוב את ח'אלסה ואת עמק החולה. הובהר לו כי אין בידי המפקדה לערוב לכך שפעילי המרד לא ינסו להתנקש בחייו.⁴¹ בשל הלחץ הגובר והאיומים על חייו הוא נאלץ לעבור

41 הלל כהן, צבא הצללים: משת"פים פלסטינים בשירות הציונות, 1917–1948. מודיעין, מדיניות, התיישבות, התנקשויות, ירושלים 2004 (להלן: כהן, צבא הצללים), עמ' 155–157.

דילמה 4: ערב מלחמת העצמאות (אפריל-מאי 1948)

- הסיטואציה: צפת שהייתה עיר מעורבת (80% ערבים ו-20% יהודים) נפלה בידי כוחות הפלמ"ח. כוחות הפלמ"ח מתקרבים לאזור אצבע הגליל. יש פחד גדול מטבח בכפר.
- השאלה: איך שומרים על היחסים האלה כאשר הארץ נקלעת למלחמה קשה: האם להילחם עד הסוף, לברוח עם כולם ללבנון, או להציע ליהודים הסכם כניעה ושלוש?
- הכרעה היסטורית: כאמל פנה לידידיו היהודים וביקש להישאר כבן ברית בהסכם שלום. היהודים סירבו ודרשו פינוי. כאמל בחר לעזוב עם שבטו כדי להציל את חייהם. אפשר להסתכל על כך גם מנקודת המבט של היישוב וההנהגה היהודית-האם להיענות לבקשה של שבט העווארנה להישאר בעמק החולה כמו שקרה בטובא או לדרוש שיעזבו (וכשכאמל מבקש לחזור או הכפרים השניים)?

חלקם בעלי אימון צבאי וחלקם ללא רקע צבאי. בחלוף ימים מספר הופגזה ח'אלסה בידי כוחות יהודיים ממנרה, וכוח יהודי מקביל התקדם לעבר הכפר דרך הכביש הראשי צפת-מטולה: 'לא יכולנו לעמוד בפני המתקפה והחלנו לעזוב לכיוון ההר של הונין, לא יכולנו לקחת כלום אתנו כי הכביש הראשי המחבר אותנו עם לבנון היה חסום על ידי היהודים'.⁹⁷ במקביל, בניסיון להימנע מהפליטות הזמנית פנה כאמל חוסיין לגורמים בגליל העליון שעמם שיתף פעולה שנים ארוכות וביקש אישור להישאר בכפרו במסגרת הסכם כניעה. כאמל חשש מפני גורלו בידי הכוחות הערבים על רקע האיומים שקיבל בשנים הקודמות וניסיונות ההתנקשות בחייו. הוא קיווה ששכניו היהודים יזקפו לזכותו את עזרתו בתהליך רכישת הקרקעות והוצאת הגליל העליון מתחום המאבק האלים בין העמים לאורך תקופת המנדט וייענו להפצרותיו. לא כך היה. ה'הגנה' דחתה את הצעתו, והוא נדרש לפנות את הכפר על תושביו עד להשלמת הניצחון הישראלי. בעקבות הסירוב חשו כאמל ובני כפרו מאוימים והחליטו לעזוב. מנהיג ח'אלסה סימל את קשירת גורלו בגורל שכניו היהודים

יהודים וערבים בגליל העליון – מיחסי שכנות למלחמה

חלק ג': סיכום השיעור · 5 דקות

שאלה לדיון: "כיצד ניתן לקיים יחסי שכנות טובה, ומה סיכויי הצלחתם במציאות מורכבת של קונפליקט?"

שאלה למחשבה לקראת השיעור הבא: "חישבו – איזה מחיר משלם אדם שמנסה לרצות את כולם או לבנות גשר בין אויבים/יריבים?"

יהודים וערבים בגליל העליון – מיחסי שכנות למלחמה

שיעור 2 · 45 דקות

חלק א': פתיחה וחיבור לשיעור הקודם · 10 דקות

תזכורת: הזכירו את ארבע התחנות שעברנו בשיעור הקודם: מלוחם בתל חי, למנהיג לאומי נגד הבריטים, לבן ברית של הקק"ל, ולבסוף – למנהיג המבקש פשרה ב-1948.

שאלה לדיון קצר: "ראינו שביום הקמת המדינה, כאמל עוזב את ח'אלסה. האם לדעתכם הידידים היהודים שלו (כמו יוסף נחמני) יתמכו בחזרתו לאחר המלחמה?"

חלק ב': סוף חייו של כאמל חוסיין · 10 דקות

תארו את שנתו האחרונה של כאמל בקצרה כולל:

- העזיבה (11 במאי 1948): כאמל משאיר את מפתח ביתו ותחנת המשטרה לידידו היהודי יהושע ג'וש פלמון (מ'הגנה') ויוצא ללבנון.
- בשנה הבאה הוא מגיע לפגישות עם מכריו בישראל מספר פעמים ומבקש שייאפשרו לו ולשבטו לחזור לבתיהם ולכפריהם ולחדש את יחסי השכנות שהתקיימו לאורך השנים.
- ההתנקשות (17 במאי 1949): שנה לאחר מכן, כאמל נרצח במארב בלבנון על ידי שליחי סוריה שהאשימו אותו בבגידה.
- ניתן להקריא תגובות של היישוב היהודי למותו של כאמל חוסיין:

הידיעות על ההתנקשות בחייו של כאמל חוסיין פורסמו בהבלטה בעיתונות היהודית. מהתגובות שפורסמו אפשר ללמוד על היחס הטעון כלפיו ביישוב היהודי. משה סמילנסקי הודה כי שמח לאיד 'כשראיתי בעיתון, שכאמל אפנדי מח'אלסה, רוצחם של יוסף טרומפלדור וחבריו, נרצח על ידי בני עמו הערבים'. ביישוב היהודי אמנם הכירו ברווחים שהניב כאמל למפעל ההתיישבותי הציוני בעמק החולה, עם זאת כאמל נתפס כאינטרסנט, כפאודל ערבי

חלק ג': נקודות מבט על הגליל (יהודית וערבית) · 20 דקות

בשלב זה, התלמידים נדרשים להיכנס לנעליהן של דמויות שחוו את כאמל חוסיין מזוויות מנוגדות, כדי להמחיש את הדיסוננס בסיפור דמותו, והמציאות המורכבת בגליל, גם בימים ההם.

ניתן לעבוד בעבודה עצמית במחברות/ דף עבודה או אפשרות לעבוד עם אמצעים דיגיטאליים בעזרת כלי AI. במידה ועובדים במחברת הציגו את הפרומטים בגרסת משימת כתיבה, או הכינו דף עבודה.

פרומפטים מומלצים לעבודה עם AI (כמו Gemini / ChatGPT)

- מומלץ להנחות את התלמידים להשתמש בפרומפט הבא, המשלב נתונים היסטוריים מתוך המאמר:

יהודים וערבים בגליל העליון – מיחסי שכנות למלחמה

אפשרות א' – נקודת המבט של השותף היהודי (יוסף נחמני):

"כתוב הספד קצר (כ-100 מילים) שכותב יוסף נחמני מהקק"ל לאחר ששמע על הירצחו של כאמל חוסיין ב-1949. בהספד, בטא את המורכבות: מצד אחד, הרכיבות המשותפות על סוסים בשבילי החולה והעזרה שלו ברכישת קרקעות. מצד שני, את החשדנות שתמיד ליוותה את היחסים ואת העובדה שמעולם לא סלחת לו עד הסוף על אירועי תל חי ומותו של טרומפלדור. סיים בתחושה שלך לגבי מותו בלבנון כפליט."

אפשרות ב' – נקודת המבט של הלוחם הערבי בצפת:

"כתוב נאום קצר שנושא לוחם ערבי מצפת בשוק של אל-ח'יאם בלבנון לאחר מותו של כאמל חוסיין. בנאום, הסבר מדוע בעיניך הוא בוגד באומה הערבית: הזכר את שיתוף הפעולה שלו עם הבריטים בייבוש החולה, את הקשרים שלו עם הקק"ל, ואת העובדה שהוא סייע לפלוגות הלילה של הבריטים והיהודים להילחם נגד המורדים הערבים בשנות ה-30."

אפשרויות לשיתוף התוצרים:

- קיר שיתופי (כמו Padlet): כשיוצרים את Padlet צרו שני טורים: "קולות השותפות" ו"קולות הבגידה". התלמידים מעלים את הטקסטים שיצרו לטור המתאים. כך הכיתה רואה חזותית את השונות בין הנרטיבים.
- "קול מהעבר" (הקראה בכיתה): מזמינים 2-3 זוגות. תלמיד אחד מקריא את הספד השותפות והשני את נאום הבגידה.
- שיתוף בוואטסאפ הכיתתי.
- הערכת עמיתים: כל זוג קורא את התוצר של הזוג שלידו ובודק: "האם הטקסט משתמש בעובדות היסטוריות שלמדנו?" (למשל: האם הזכירו את המפתח של המשטרה או את המרד הערבי).

הימנעות משיפוטיות: עודדו את התלמידים להבין את המניעים של כל דמות, גם אם הם קשים לקריאה, ולראות בסופו של דבר את התמונה השלמה שהיא מורכבת ולא חד צדדית.

חלק ד': סיכום ומעבר לקראת השיעור הבא · 5 דקות

דברו על המציאות המורכבת שעסקנו בה בשני השיעורים האחרונים – גם של השותפות וגם של האיבה – ועל שהם אלו שעיצבו את המציאות שבה אנו חיים בגליל העליון היום.

אם יש זמן, הזמינו אותם לשתף מה התחדש להם בשני השיעורים האחרונים.

שאלה מנחה לסיכום: "כשאתם שומעים את שני הקולות האלה בו-זמנית, איזה מהם נשמע לכם 'צודק' יותר? האם יש בכלל צד צודק בסיפור הזה?"

שאלת מחשבה לקראת השיעור הבא: "בשיעור הבא נתקדם על ציר הזמן, ונלמד את סיפור הקמתה של קרית שמונה, במקום שבו היה הכפר בו נולד כאמל חוסיין. איך לדעתכם סיפור הכפר חאליס'ה וסיפורו של כאמל חוסיין השפיע על סיפורה של קרית שמונה?"